

ПЕРЕХІД СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ДО МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ – РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*О.І.Котикова, кандидат економічних наук
Миколаївський державний аграрний університет*

У статті визначено особливості позитивного та негативного характеру переходу до моделі сталого розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні, що враховує існуючі передумови та такі, що потрібно створити.

В статье определены особенности позитивного и негативного характера перехода к модели устойчивого развития сельскохозяйственного землепользования в Украине, с учетом существующих предпосылок и таких, которые нужно создать.

Зростаючі потреби суспільства в життєвих засобах і ресурсах та одночасно в чистому й екологічно безпечному довкіллі, з одного боку, і обмеженість земельних ресурсів, з другого – висувають на перший план проблеми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу землі. В цих умовах важливим завданням науки та практики є дослідження передумов і особливостей переходу сучасного землекористування до моделі сталого розвитку.

Теоретичні основи сталого розвитку суспільства в своїх працях досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме: Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С., Шостак Л.Б., Шевчук В.Я., Герасимчук З.В., Прадун В.П., Мельник Л.Г., Шапочка М.К., Тихонов А.Г., Гребенюк Н.В., Грянник О.В., Феденко В.П., Трегобчук В.М., Винокурова Н.Ф., Акімова Т.А., Каринцева А.І., Олдак П.Г., Моріс С., Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Замятіна М.Ф., Гузєв М.М., Малявіна А.В., Ісаченко А.Г. та ін.

Однак слід зазначити, що багатовекторність проблеми, загострення екологічної кризи у вітчизняному землекористуванні зумовлюють необхідність подальшого поглиблення досліджень.

Вивчення досвіду світової економіки формування та реалізації

моделі сталого розвитку з метою використання його в Україні набуває особливої актуальності в період соціальної та екологічної кризи в державі і потребує глибоких досліджень теоретичних та прикладних аспектів цієї проблеми. Досягнути сталого розвитку можна лише спільними зусиллями усіх держав, проте реалізувати концепцію сталого розвитку повинна кожна окрема країна, з урахуванням специфіки та можливостей переходу до зазначеної моделі.

Визначення особливостей та передумов переходу до моделі сталого розвитку землекористування в Україні, на нашу думку, є доцільним за такими ознаками: ґрунтово-кліматичні, соціальні, економічні, екологічні та політичні умови.

В даній роботі ми зупинимось детально на визначенні особливостей та передумов переходу до моделі сталого розвитку землекористування в Україні в еколого-економічному аспекті.

Значення земельних ресурсів в житті суспільства визначається тим, що на їх використанні формується майже 95-97% обсягу продовольчого фонду та 2/3 фонду товарів споживання. Частка земельних ресурсів у складі продуктивних сил України становить понад 40%. У ресурсній забезпеченості соціально-економічного розвитку нашої держави земля складає 40-44%, виробничих фондів та оборотних засобів — 20-21%, трудових ресурсів — 38-39% [1].

Земельний фонд України характеризується надзвичайно високою його господарською освоєністю. Частка земель у природному стані становить близько 8% від загальної, що не відповідає світовим стандартам. Перш за все, Південне узбережжя Криму та Гірський Крим, Українські Карпати тощо. До господарського використання залучено більш як 92% її території. За щільністю населення Україна наблизилася до середньоєвропейського рівня [2].

Розораність земельного фонду в Україні значно перевищує аналогічний показник у переважній більшості країн світу. Питома вага ріллі в сучасній структурі земельного фонду України досягає 54,4%, а в 1994 році цей показник становив 59,6%. Для порів-

няння в США цей показник в 1994 році становив 19,8%, у Франції – 32,1%, у Великобританії – 24,8%, Польщі – 44,2% (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Характеристика сільськогосподарського використання земельного фонду в Україні та деяких країнах світу

Країна	Загальна площа земель, млн га	Площа сільгоспугідь, млн га	Сільськогосподарська освоєність території, %	Пілля, млн га	Позаність території, %	Позаність сільгоспугідь, %	Сінокосії пасовища	
							площа, млн га	% до загальної площі сільгоспугідь
Україна	60,4	41,9	69,4	33,3	59,6	85,9	7,5	17,9
Китай	959,7	495,8	52,4	92,5	9,6	18,7	400,0	80,7
Австралія	771,3	461,7	59,7	47,0	6,1	10,2	414,5	90,0
США	936,4	426,9	45,6	185,7	19,8	43,5	239,2	56,0
Росія	1707,5	219,6	12,9	130,3	7,8	60,6	75,0	34,2
Канада	997,1	73,4	7,4	45,4	4,6	61,9	27,9	38,0
Франція	55,2	30,2	53,0	18,3	32,1	60,6	10,6	35,1
Польща	32,3	18,7	57,9	14,3	44,3	76,5	4,1	21,9
Великобританія	24,5	17,1	69,8	5,9	24,1	34,5	11,1	64,9
Німеччина	35,7	17,3	48,5	11,8	33,1	68,2	5,3	30,6
У світі, разом	13381,6	4846,1	36,2	1345,3	10,1	27,8	3395,3	70,1

Примітка. Складено за даними ФАО (1994)

Якісний стан земель залежить від механічного складу ґрунту (глинисті, суглинисті, супіщані), еродованості (слабо, середньо, сильно еродовані), кислотності, скелетності тощо (табл. 2).

Слід мати на увазі, що, як показують дослідження, щорічне зростання площ еродованої ріллі досягає в цілому по Україні 60-80 тис. га. Екстраполяція на аналогічні за морфометрією поверхні території із застарілими матеріалами обстежень ґрунтів дозволяє скорегувати показники, що характеризують площі земель де проявляється водна ерозія.

Таблиця 2

Розподіл земель України за якісним станом ґрунтового покриву, у % до загальної площі (станом на 1 січня 1996р.)

Ознака або показник стану	Сільськогосподарські угіддя	в т.ч. рілля
Механічний склад ґрунтів		
Глинисті	18,1	15,7
Суглинисті	40,1	32,6
Супіщані	6,5	4,6
Засолені ґрунти	3,0	1,5
Кислі ґрунти	18,5	15,7
Перезволожені ґрунти	3,2	2,8
Заболочені ґрунти	3,1	1,3
Кам'янисті ґрунти	1,0	0,4
Дефляційно небезпечні ґрунти	33,4	28,5
Піддані водній ерозії	3,5	2,8
Піддані разом вітровій і водній ерозії	22,9	18,3
Групи ґрунтів без ознак погіршення	10,8	9,4

Примітка. Складено за даними Держкомзему України

Дослідження показують, що еродовані ґрунти в складі орних земель становлять 36% (проти 32% за офіційним обліком), або 1 1,7 млн. га [3].

Україна характеризується високородючими ґрунтами. Як видно з таблиці 3, середньозважений вміст гумусу в орних ґрунтах України істотно відрізняється порівняно з усіма суміжними країнами і складає 3,25% (табл. 3) [4].

Україна за показником середньозваженого вмісту гумусу знаходиться на 4 місці. Саме в Україні зосереджена лєвова частка чорноземів світу. В складі ріллі України чорноземи складають 60% площі. Серед інших переважають ґрунти темного кольору, що характеризує їх значну родючість (сірі лісові і каштанові), і лише 15% ріллі приходиться на дерново-підзолисті ґрунти. Останні відносно малогумусні, хоча це аж ніяк не виключає можливості їхнього високоефективного використання.

Таблиця 3

Середньозважений вміст гумусу в орних ґрунтах

Країни	Середньозважений вміст гумусу, %	Вміст гумусу менше 2%, % до обстеженої площі	Країни	Середньозважений вміст гумусу, %	Вміст гумусу менше 2%, % до обстеженої площі
Азербайджан	1,93	63,4	Латвія	2,06	6,1
Білорусія	2,01	50,2	Молдова	3,27	81,0
Вірменія	3,92	10,6	Росія	4,18	17,4
Грузія	3,08	28,9	Таджикистан	1,00	100,0
Естонія	3,25	19,7	Туркменія	0,56	100,0
Казахстан	3,22	22,8	Узбекистан	1,08	90,7
Киргизія	1,96	58,4	Україна	3,25	14,7

* по зменшенню значення показника

** по збільшенню значення показника

При застосуванні високих технологій використання таких ґрунтів дозволяє одержувати врожай зернових 100-120 ц/та і більше [4].

Проведені дослідження показали:

1) Україна, порівняно з іншими державами, має ряд особливостей, які мають негативний вплив:

- переважне застосування екстенсивних методів економічного розвитку;
- найвищий в світі рівень господарського освоєння території;
- відсутність належної екологічної інфраструктури;
- технічна відсталість очисних споруд;

- науково-технологічна відсталість;
- висока частка земельних ресурсів у складі продуктивних сил країни;
- неможливість подальшого розширення площ сільгоспугідь;
- низький рівень продуктивності використання землі;
- стала тенденція до погіршення якості ґрунтів в результаті дії антропогенних факторів (деградація земель);
- високий рівень забруднення ґрунтів;

2) в Україні ще не створено необхідні передумови переходу до моделі сталого розвитку землекористування, з цією метою необхідно вирішити проблеми:

- науково-технічне та технологічне забезпечення сучасного землеробства;
- формування ефективної системи впровадження досягнень НТП;
- зниження ресурсоспоживання сучасного технострою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорогунцов С.І., Новоторов О.С., Николаєнко Т.С. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу України і проблеми забезпечення його ефективного використання. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – 82с.
2. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Ліанова Е.М., Шевчук В.Я. Україна: проблеми сталого розвитку. – К.: РВПС України НАН України, 1997. – 148с.
3. Моніторинг природних комплексів. С.І.Кукурудза, Н.О.Гумницька, М.С.Нижник та ін. // Вид-во Львівського університету, 1995. – 142 с.
4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні. – К.: Видавництво Раєвського, 1997. – 178с.